

BELGIË, LAND VAN BELOFTE?

INDIVIDUELE VREEMDELINGENDOSSIEREN ALS BRON VOOR LOKALE MIGRATIEGESCHIEDENIS

Migratie is van alle tijden. De twee en een half miljoen vreemdelingendossiers die voor de jaren 1840-1951 in het Algemeen Rijksarchief te Brussel worden bewaard, zijn daarvan stille getuigen. Als historische bron zijn individuele vreemdelingendossiers onderbenut. Nochtans bieden ze talloze onderzoeksmogelijkheden voor heemkundigen en genealogen. In dit artikel lees je er meer over.

Sarah Heynssens was lesgever van de cursusreeks 'Hoe schrijf ik een historisch verantwoorde tekst? Vreemdelingendossiers als bron voor de lokale geschiedenis' in Leuven, een organisatie van Heemkunde Vlaanderen en het Rijksarchief. Tijdens een vierdelige cursusreeks in november en december 2016 nam ze samen met de deelnemers de individuele vreemdelingendossiers van de Vreemdelingenpolitie onder de loep.

HISTORISCHE ACHTERGROND VAN DE VREEMDELINGENDOSSIERS

WAT IS EEN VREEMDELINGENDOSSIER?

In 1832 richtte de jonge Belgische Staat een Openbare Veiligheidsdienst op. Die had als opdracht de openbare orde op het grondgebied te verzekeren. De dienst, die vanaf 1840 officieel onder het Ministerie van Justitie viel, was onder meer verantwoordelijk voor de registratie van nieuwkomers in het land. De registratie gebeurde door de Vreemdelingenpolitie die voor elke vreemdeling die het land binnenkwam een dossier opende. Met deze maatregel was België een van de koplopers in Europa. Voor haar dagelijks functioneren werkte de Vreemdelingenpolitie nauw samen met gemeentebesturen, lokale politie en rijkswacht. Nieuwkomers dienden zich aan te melden in de gemeente van aankomst waar ze werden ingeschreven in het bevolkingsregister. De lokale autoriteiten verzamelden via een inlichtingenformulier informatie over de identiteit, financiële middelen en het gedrag van de migranten en stuurden deze gegevens vervolgens door naar de Vreemdelingenpolitie in Brussel. Daar ontstond een centrale, nationale ‘databank’ die toeliet elke geregistreerde migrant te identificeren aan de hand van diens individueel dossier. Naast de duizenden gewone stervelingen hadden ook bekende migranten zoals Victor Hugo, Paul Verlaine en Karl Marx een dossier.

De vreemdelingendossiers zijn niet alleen een uitstekende bron voor genealogisch onderzoek. Ze bieden ook de mogelijkheid om te onderzoeken op welke manier vreemdelingen op politiek, economisch of cultureel vlak met de Belgische samenleving in contact kwamen. Tegelijk zijn de dossiers een bron die kritisch moet worden benaderd. Ze vormen namelijk de neerslag van een wantrouwige houding van de overheid ten aanzien van de activiteiten van vreemdelingen. De rijk gedocumenteerde vreemdelingendossiers verschaffen zowel informatie over de identiteit van vreemdelingen als over hun afkomst, waar ze zich vestigden, de beroepen die ze uitoefenden, de netwerken die ze opbouwden en hun eventuele criminele parcours.

BEWAARPLAATS EN BEWARING

De lokale autoriteiten maakten per vreemdeling een dossier aan en stuurden hiervan een kopie naar de Openbare Veiligheid in Brussel. Bijgevolg kun-

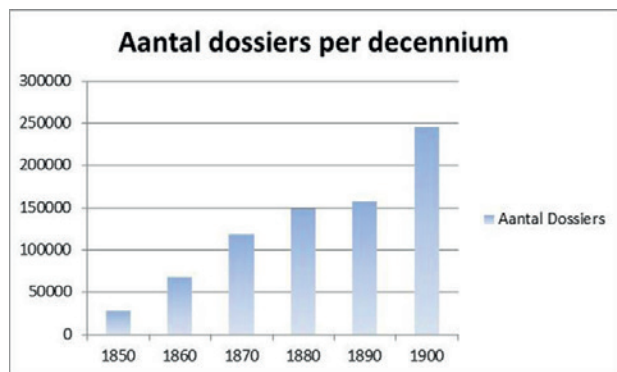
nen vreemdelingendossiers zowel op lokaal als op nationaal niveau geraadpleegd worden. Het Algemeen Rijksarchief te Brussel bewaart de centrale dossiers, gemeente- en stadsarchieven bewaren de lokale dossiers. Het Antwerpse stadsarchief bezit bijvoorbeeld de integrale reeks van 134.900 vreemdelingendossiers voor de periode 1842-1910. Deze dossiers zijn raadpleegbaar via de online databank.¹ Ook het Brusselse en Leuvense stadsarchief bewaren een volledige reeks vreemdelingendossiers vanaf 1860.² In de kleinere gemeentearchieven zijn de vreemdelingendossiers echter zelden bewaard gebleven. Wel kan soms briefwisseling tussen de lokale autoriteiten en de Vreemdelingenpolitie worden teruggevonden.

De eerste sessie van de cursusreeks vond plaats in het Stadarchief van Leuven waar de deelnemers de vreemdelingenregisters konden bekijken. Ze kregen ook te zien waar de dossiers in het depot opgeslagen werden. Thomas Verbruggen gaf er uitleg over hoe hij de vreemdelingendossiers gebruikt voor zijn onderzoek naar buitenlandse dienstmeiden in de negentiende eeuw in België.

Tussen 1840 en 1890 legde de Vreemdelingenpolitie op nationaal niveau ongeveer 500.000 vreemdelingendossiers aan. In de daaropvolgende jaren steeg het aantal vreemdelingen, waardoor aan het begin van de Eerste Wereldoorlog de Vreemdelingenpolitie reeds één miljoen nieuwkomers registreerde. Vanaf dan ging het steeds sneller en kwamen er steeds meer inwijkelingen het land binnen. Tussen 1919 en 1943 maakte de Openbare Veiligheid nog eens een miljoen dossiers aan. In 2000 waren reeds zo'n vijf miljoen dossiers geopend en vandaag staat de teller op acht miljoen. Het gros van de bewaarde dossiers dateert dus van de laatste 50 jaar. Deze recente dossiers bevinden zich

nog bij de dienst Vreemdelingenzaken, de opvolger van de Vreemdelingenpolitie.

Aantal nieuwe dossiers tussen 1850 en 1910.

Van de circa 500.000 dossiers die werden geopend tussen 1840 en 1890 zijn er vandaag nog ongeveer 120.000 bewaard gebleven. Deze dossiers bestaan uit twee reeksen: de gewone vreemdelingendossiers en de zogenaamde B-reeks. De B-reeks betreft personen die als Belg werden beschouwd maar toch een vreemdelingendossier hadden. Het is een erg gevarieerde groep met onder meer Belgische vrouwen die door hun huwelijk met een vreemdeling een andere nationaliteit kregen of kinderen van Belgen die in het buitenland werden geboren maar die omwille van hun bloedband Belg waren.³

Tussen 1888 en 1910 hield de Vreemdelingenpolitie een opkuis in haar dossiers. In theorie sneuvelen tijdens deze selecties alle dossiers die op dat moment ouder waren dan 30 jaar en die niet langer nuttig waren voor de administratie. De belangrijkste reden voor deze selectie was het schrijnend plaatsgebrek waar de Openbare Veiligheid mee kampte als gevolg van de massale instroom van nieuwe immigranten aan het begin van de twintigste eeuw. Na de selectieoperaties bleven er nog 120.000 negentiende-eeuwse vreemdelingendossiers bewaard. De selectie van de dossiers gebeurde op basis van een aantal criteria die toelaten de waarde van de bewaarde dossiers in te schatten.

De Openbare Veiligheid bewaarde de dossiers van 'belangrijke' vreemdelingen en politieke vluchtelingen, de dossiers waarin algemene of principekwesaties aan bod kwamen, de uitzonderlijke dossiers

of dossiers met een zeker *intérêt de curiosité*. Ook de dossiers van vreemdelingen die werden uitgelijverd of weggestuurd en de dossiers van mensen die veroordeeld waren voor ernstige delicten zoals diefstal, fraude of schriftvervalsing, overleefden de schiftingen. Samen met de nog openstaande dossiers, vormden zij de bulk van de bewaarde negentiende-eeuwse vreemdelingendossiers. Hierdoor zijn personen met een veroordeling, of personen met complexe dossiers en personen die herhaaldelijk in contact kwamen met de autoriteiten in het archiefbestand oververtegenwoordigd. Anderzijds is er een ondervertegenwoordiging van dossiers van 'gewone' mensen zoals rondreizende handelaars, huispersoneel, studenten, artiesten en leerjongens. Heel wat dossiers van rondreizende handwerkliefden, die zo'n 65 procent van het totale bestand uitmaakten, werden verwijderd omdat de Openbare Veiligheid vermoedde dat de meeste handwerkliefden zich op het moment van de selectie niet langer in België bevonden. In 1904 werd bovendien het gros van de dossiers van de Franse Communards geëlimineerd.⁴ Uiteindelijk werd van de dossiers opgesteld vóór 1876 slechts zes procent bewaard. Van de dossiers opgesteld na 1876 werd 22 procent bewaard. De dossiers geopend na 1888 zijn vrijwel integraal bewaard gebleven.

De negentiende-eeuwse vreemdelingendossiers geven met andere woorden maar een beperkt zicht op mensen die tijdelijk in België verbleven. Het feit dat niet-criminele en niet-politiek-actieve personen voor een groot deel uit het bestand zijn gefilterd, vormt echter geen onoverkomelijk obstakel. Het bestand bevat nog steeds voldoende dossiers van minder opmerkelijke personen en personen zonder strafblad. De dossiers die wel bewaard bleven, zijn bovendien erg rijk en bieden talloze mogelijkheden voor onderzoekers en genealogen.

RAADPLEGING

Als algemene regel geldt dat individuele dossiers pas na 100 jaar raadpleegbaar zijn. Momenteel is dat het geval voor de dossiers geopend tot 1917. Elk jaar worden zo'n 30.000 dossiers vrijgegeven. De raadpleging van recentere dossiers is omwille van het vertrouwelijke karakter aan voorwaarden onderworpen. Personen die historisch of genealogisch onderzoek willen uitvoeren aan de hand van dossiers jonger dan 100 jaar kunnen een gemotiveerd schrijven indienen bij het Rijksarchief.

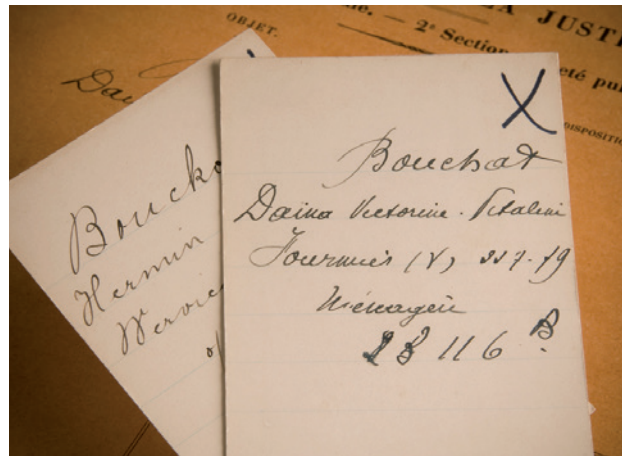
Nazaten van een migrant dienen hun verwantschap met de persoon in kwestie aan te tonen. Van historici wordt een ondertekende onderzoeksverklaring gevraagd waarin zij verzekeren dat ze geen privacygevoelige gegevens in hun studie bekend zullen maken.⁷

De individuele vreemdelingendossiers zijn toegankelijk met behulp van alfabetisch geordende steekkaarten, die in kartonnen en houten fichebakken bewaard worden.

Alfabetische fichebakken met steekkaarten van de Dienst Vreemdelingenpolitie (Algemeen Rijksarchief, Bestuur Openbare Veiligheid, Dienst Vreemdelingenpolitie. Fichebakken)

Deze fichebakken worden niet ter beschikking gesteld in de leeszaal maar de onderzoeker heeft vrij toegang tot de microfilms en microfiches van de steekkaarten. De steekkaarten zijn alfabetisch op familienaam gerangschikt. Per familienaam worden eerst alle mannen alfabetisch opgesomd, dan de vrouwen. Elke kaart verschaft de onderzoeker informatie over de basisidentiteitsgegevens (naam en voornaam, geboorteplaats en datum, nationaliteit). Soms wordt deze basisinformatie aangevuld met informatie over iemands beroep, familiale context en vervolging door de staat.

Alfabetische steekkaart van Bouchat Daina Victorine Vitaline met dossiernummer 23116B (Algemeen Rijksarchief, Bestuur Openbare Veiligheid, Dienst Vreemdelingenpolitie. Alfabetische steekkaarten, eerste reeks)

Momenteel worden alle steekkaarten voor de periode 1840-1890 in een databank ingevoerd. Dit zoekinstrument zal op de korte termijn de zoektocht naar vreemdelingen uit die periode vereenvoudigen. Tevens wordt het mogelijk om verschillende onderzoeksvragen met elkaar te combineren.⁹ Zo zal het bijvoorbeeld mogelijk zijn om alle vreemdelingendossiers van Franse mijnwerkers uit de periode 1860-1890 snel te vinden. Elke steekkaart bevat een uniek dossiernummer dat verwijst naar het corresponderende dossier.

De dossiers zijn geordend volgens het oorspronkelijke klasseringssysteem van de Openbare Veiligheid waarbij de volgnummers chronologisch oplopen naargelang de openingsdatum van het dossier. Hoe lager het dossiernummer, hoe ouder het dossier. Dossiers geopend in de negentiende eeuw kunnen echter doorlopen tot ver in de twintigste eeuw. Dossiers werden geopend bij de registratie van de vreemdeling op het grondgebied en gesloten bij diens overlijden, bij een naturalisatie of bij een geregistreerd (vrijwillig of gedwongen) vertrek uit het land. Vele dossiers doofden echter uit omdat de Vreemdelingenpolitie geen nieuws over de persoon meer ontving. Informatie over personen die het land werden uitgezet of vrijwillig verlieten maar die daarna terugkeerden, werd toegevoegd aan het oorspronkelijke dossier.

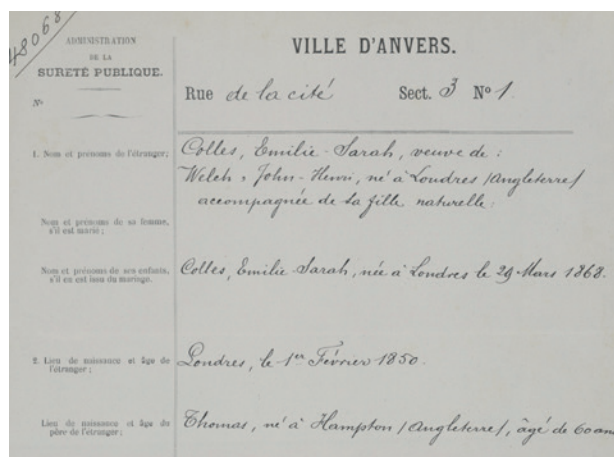
EVOLUTIE VAN DE OPENBARE VEILIGHEID IN DE TWINTIGSTE EEUW

Vanaf het Interbellum werd er binnen de Openbare Veiligheid een onderscheid gemaakt tussen Staatsveiligheid en vreemdelingenregistratie.¹⁰ Waar de informatie betreffende staatsveiligheid en de eerder administratieve informatie betreffende vreemdelingen in de negentiende eeuw in één enkel dossier gebundeld was, werd deze vanaf de jaren 1930 gescheiden. Dit betekent dat de twintigste-eeuwse vreemdelingendossiers een stuk minder informatie verschaffen betreffende de politieke activiteiten van vreemdelingen.¹¹ Op 26 augustus 1977 wijzigde de benaming van de Vreemdelingenpolitie in de Dienst Vreemdelingenzaken. Deze dienst beheert nog steeds de dossiers die werden aangemaakt na 1951. In 1992 werd de dienst overgeheveld naar het Ministerie van Binnenlandse Zaken waardoor ze institutioneel onafhankelijk werd van de Staatsveiligheid.¹² Onderzoekers of families die graag recente vreemdelingendossiers inkijken, dienen bijgevolg rechtstreeks met de Dienst Vreemdelingenzaken contact op te nemen.

INHOUD VAN VREEMDELINGENDOSSIERS

WELKE DOCUMENTEN ZITTEN IN EEN VREEMDELINGENDOSSIER?

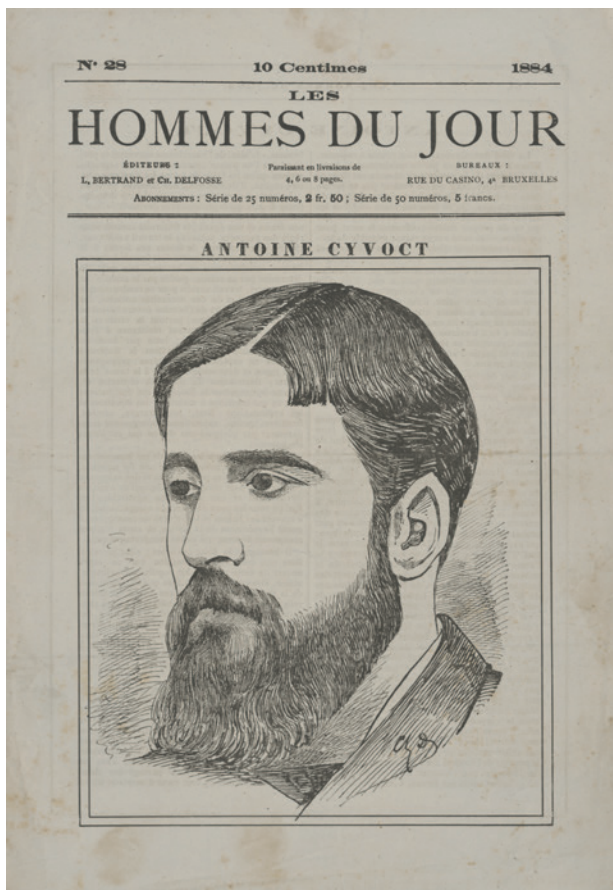
Vreemdelingendossiers bevatten hoofdzakelijk documenten die zicht bieden op de burgerlijke staat, de zedelijkheid, de activiteiten en de verplaatsingen van personen binnen de landsgrenzen. Een eerste belangrijk element is de gemeentelijke aankomstverklaring of het inlichtingenblad (*bulletin de renseignements*). De bevolkingsdienst van de gemeente waarin de migrant zich inschreef, stelde dit document op. Inlichtingenbladen geven aan de hand van enkele standaardvragen de basisidentiteitsgegevens van een persoon weer: de naam, geboorteplaats, burgerlijke staat, nationaliteit, de gezinsamenstelling, het beroep, het adres in België, het laatste officiële adres in het buitenland, een moraliteitsattest en een verblijfsintentie. Bij elke verhuis binnen het land werd een nieuw inlichtingenblad opgesteld, waardoor de Vreemdelingenpolitie zicht kreeg op de mobiliteit van de vreemdelingen op het grondgebied.

Inlichtingenbulletin van de stad Antwerpen over Colles Emilie Sarah (Algemeen Rijksarchief, Bestuur Openbare Veiligheid, Dienst Vreemdelingenpolitie. Individueel dossier nr. 385526)

Dossiers bevatten ook documenten en akten over de interacties van de vreemdeling met de overheidsdiensten. Zo vindt men naast inlichtingenbladen ook inlichtingenfiches van de politie betreffende moraliteitsonderzoeken terug, akten van huwelijk en sterfte, verblijfsadviezen, processen-verbaal, uittrekels uit de strafregisters, uitwisseling van gegevens met de Rijkswacht, documenten betreffende uitzettingen en uitwijzingen, correspondentie met Rijkswelddadigheidskolonies, enzovoort.

Soms bevat een vreemdelingendossier ook verwante dossiers, zoals dossiers van echtgenotes, minderjarige kinderen of andere familieleden. In dossiers die doorlopen tot de 20ste eeuw vindt de onderzoeker ook pasfoto's terug. Het gebruik van foto's werd echter pas courant na 1918, waardoor de meeste negentiende-eeuwse dossiers geen of weinig illustratiemateriaal bevatten. Op het inlichtingenblad is wel steeds een persoonsbeschrijving (*signalement*) terug te vinden waardoor het toch mogelijk is zich een beeld te vormen van de fysieke kenmerken van de vreemdeling in kwestie. Dossiers van personen die een (potentieel) gevaar betekenden voor de openbare orde, werden bovendien vaak aangevuld met krantenartikels en gravures waarop afbeeldingen, portretten en schetsen voorkwamen.

Onderschrift: Krantenartikel in *Les hommes du jour*, 1884, nr. 28 met portret van de anarchist Antoine Cyvoct (Algemeen Rijksarchief, Bestuur Openbare Veiligheid, Dienst Vreemdelingenpolitie. Individueel dossier nr. 401460)

Naarmate de Belgische administratie performanter werkte, werden ook de dossiers rijker. Na de Eerste Wereldoorlog werd het vreemdelingenbeleid heel wat restrictiever en werd het vrij verkeer van personen en goederen van de negentiende eeuw beperkt. Heel wat nieuwe documenten vonden vanaf dan hun weg naar de vreemdelingendossiers: visumaanvragen, arbeidsvergunningen, beroepskaarten, aanmeldingsdocumenten van studenten, enzovoort.¹³

MOGELIJKHEDEN EN BEPERKINGEN VAN DE VREEMDELINGENDOSSIERS

De vreemdelingendossiers bieden tal van onderzoeksmogelijkheden. Ze laten toe zowel individuele als collectieve migratiebewegingen te reconstrueren en kunnen zowel apart als serieel worden gebruikt. Net zoals de meeste historische bronnen bieden de dossiers echter een beperkte blik op de achterliggende realiteit. Hun voornaamste doel was informatie te verzamelen die toeliet te bepalen of een vreemdeling al dan niet op Belgisch grondgebied

mocht verblijven. Bijgevolg is er een onevenredige nadruk op de (potentieel) criminele activiteiten van migranten en hebben we minder zicht op aspecten zoals hun sociaal-culturele inburgering, privéleven en migratiemotieven.¹⁴

Desondanks zijn de individuele dossiers erg nuttig voor genealogisch onderzoek. Ze laten toe om de mobiliteit van personen binnen en buiten België te traceren. De opeenvolgende inlichtingenbladen geven namelijk gedetailleerd weer waar een persoon vandaan kwam, waar hij zich vestigde en hoe zijn familiale en professionele leven evolueerde. We krijgen niet alleen informatie over waar, wanneer en met wie de persoon in kwestie huwde maar komen ook te weten waar en wanneer de kinderen geboren werden en of de migrant sociale promotie maakte in België of eerder afgleed in armoede. De dossiers illustreren ook hoe individuen probeerden het steeds striktere controlesysteem te omzeilen, bijvoorbeeld door het aannemen van een valse identiteit.

Individuele dossiers hebben daarnaast het potentiële om de onderzoeker te informeren over de dagelijkse werking van de veiligheidsdiensten: op welke manier werden inwijkelingen ontvangen en geregistreerd? Wat was het uitwijzingsbeleid en hoe werd dit toegepast? Hoe ging de vreemdelingenpolitie om met mensen met een nomadische levensstijl? De dossiers bieden een zeldzame blik op de manier waarop de staat omging met politiek activisme. De negentiende-eeuwse dossiers zijn een rijke bron voor onderzoek naar anarchisten en socialisten en de manier waarop de staat toezicht op hen hield. De dossiers van politiek actieve vreemdelingen zijn vaak lijvig en omvatten meer informatie dan de dossiers van niet-politiek actieve vreemdelingen. Bovendien is er vaak een intense correspondentie met de buurlanden, waardoor het prille internationale netwerk van veiligheidsdiensten in de negentiende eeuw bloot komt te liggen.

Het quasi volledig ontbreken van egodocumenten, documenten waarin we de vreemdeling zelf aan het woord zien, is een belangrijk minpunt. Hierdoor is de visie van de migrant amper gekend. Dossiers van personen die met uitwijzing werden bedreigd, bevatten uitzonderlijk wel egodocumenten. In dat geval gaat het hoofdzakelijk om clementieverzoeken waarin de migrant uitlegt waarom hij meent dat

een verblijf in het land hem moet worden toegekend. De rijkdom van deze brieven bestaat erin dat migranten een overzicht geven van hun migratie- en professionele parcours. Het is weliswaar belangrijk op te merken dat het gaat om een gepolijst verhaal waarin de migrant een zo positief mogelijk beeld van zichzelf schetst.

Sommige beperkingen van de individuele dossiers kunnen omzeild worden door de dossiers serieel te gebruiken. Veel dossiers vermelden verwante dossiers van bijvoorbeeld familieleden, maar ook dossiers van mensen met hetzelfde beroep of personen die in groep naar België migreerden. De verwijzing naar verwante dossiers maakt het mogelijk om familiale, sociale of professionele netwerken te reconstrueren. Het serieel gebruik van de dossiers laat bovendien toe om opeenvolgende migratiestromen te analyseren: wanneer kwam bijvoorbeeld de Italiaanse migratiestroom op gang? Om hoeveel individuen ging het? Wat waren de regio's van afkomst? Wat waren de beroepen die Italiaanse migranten uitoefenden? Op die manier kan ook de relatie gelegd worden naar bepaalde economische sectoren zoals bijvoorbeeld de patisserie, de mijnbouw of de diamantsector.

Bij het serieel gebruik van de dossiers dient echter steeds in acht genomen te worden dat het slechts om een steekproef van de totale vreemdelingenpopulatie op Belgisch grondgebied gaat. Heel wat personen werden nooit door de staat geregistreerd en omwille van de verschillende selecties, ontbreekt de meerderheid van de dossiers van 'voorbeeldige' vreemdelingen en vreemdelingen die slechts voor korte tijd in het land verbleven. Ondanks deze beperkingen blijven de vreemdelingendossiers een waardevolle bron die onderzoekers toe laat te spitten in de levens van mobiele personen die in klassieke historische bronnen doorgaans volledig afwezig zijn.

LOKAAL HISTORISCH ONDERZOEK MET VREEMDELINGENDOSSIEREN

Vreemdelingendossiers zijn een rijke bron voor het schrijven van een lokale geschiedenis. In grote steden en gemeenten kunnen onderzoekers aan de slag met de lokale vreemdelingendossiers. Ook de centrale vreemdelingendossiers van het Algemeen Rijksarchief bieden een rijkdom aan informatie die nuttig is voor lokale historici. Heemkundigen die de

vreemdelingendossiers willen gebruiken om de migratiegeschiedenis van hun gemeente te schrijven, zullen echter een specifieke zoekstrategie moeten hanteren. De ontsluiting van de vreemdelingendossiers aan de hand van de alfabetische steekkaarten laat namelijk niet toe na te gaan waar in België een vreemdeling zich vestigde. Deze informatie komt enkel aan bod in het dossier zelf. Om dit euvel te omzeilen kan gebruik gemaakt worden van enkele verwante bronnen. Voor de negentiende eeuw bieden bevolkingsregisters een oplossing. Aangezien vreemdelingen daarin werden ingeschreven loont het doorspitten van de bevolkingsregisters zeker de moeite. Enkele steden stelden bovendien reeds vroeg op eigen initiatief een vreemdelingenregister *avant la lettre* op. Dit is onder meer het geval in Leuven waar het stadsarchief verschillende registers voor de negentiende eeuw bewaart. Vreemdelingenregisters werden pas officieel ingevoerd in 1933. Vanaf dan kunnen deze registers gebruikt worden om de identiteit van vreemdelingen per stad of gemeente op te sporen.

Tijdens de negentiende eeuw trokken meer mensen weg van het platteland dan dat er arriveerden. De overgrote meerderheid van de migranten vestigde zich in de grote steden of industriële centra zoals Brussel, Luik of Antwerpen. Daarom loont het de moeite een nauwkeurige blik te werpen op de specifieke geschiedenis van de gemeente die je wenst te onderzoeken. Waren er bedrijven of fabrieken die migranten aantrokken? Namen belangrijke notabelen buitenlands personeel in dienst? Was er een klooster, een hotel, een opvangtehuis of een Rijksweladigheidskolonie die mogelijk opvang bood aan buitenlandse inwijkelingen? Op basis van een literatuurstudie kan een eerste inschatting gemaakt worden van het aantal en het type vreemdelingen dat naar een welbepaalde gemeente kwam. Aan de hand van het profiel van de migranten en een inschatting van de periode waarin zij arriveerden, kan gericht worden gezocht in de bevolkingsregisters. Eens een onderzoeker beschikt over die basisgegevens, kan de link gemaakt worden met de vreemdelingendossiers die bewaard worden in het Algemeen Rijksarchief.

AANVULLENDE BRONNEN

Onderzoekers geïnteresseerd in migratiegeschiedenis kunnen eveneens hun gading vinden in een aantal verwante bronnen. Het Algemeen Rijksarchief

bewaart naast de individuele vreemdelingendossiers ook de **Algemene Dossiers van de voormalige Vreemdelingenpolitie**. Deze dossiers bestrijken de periode 1795 tot 1980 en zijn ontsloten door twee inventarissen die online raadpleegbaar zijn.¹⁵ De algemene dossiers behandelen de werking van de Vreemdelingenpolitie en een aantal zeer uiteenlopende onderwerpen. In de eerste reeks kunnen bijvoorbeeld dossiers teruggevonden worden over nomadengroepen, circusgezelschappen, berendansers, algemene informatie over paspoorten, werkliedenboekjes, politie van het huishoudpersoneel, muntvervalsing, theatergezelschappen, specifieke groepen migranten, correspondentie met buitenlandse autoriteiten, enzovoort.

Postkaart van een nomadenfamilie (Algemeen Rijksarchief, Bestuur Openbare Veiligheid, Dienst Vreemdelingenzaken, Algemene dossiers, eerste reeks, nr. 556)

Eveneens nuttig zijn de **naturalisatie- en domiciliëringaanvragen**. Vreemdelingen die zich permanent in het land wensten te vestigen, konden Belg worden aan de hand van een nationaliteitskeuze of gebruikten het statuut van domiciliëring om van dezelfde rechten te kunnen genieten als de Belgen. Naturalisatie- en domiciliëringaanvragen bevatten individuele motivatiebrieven en zijn een aanvulling op de gegevens uit de vreemdelingendossiers. Deze bron wordt eveneens bewaard in het Algemeen Rijksarchief te Brussel. De archieven van de Rijksweldadigheidskolonies, die bewaard worden in het Rijksarchief in Beveren, vormen dan weer een aanvulling voor gegevens over de landlopers.¹⁷

De **beweging van de bevolking** (*Mouvements de la population*) en **volkstellingen** bieden interessante statistische gegevens wat betreft immigratie.¹⁸ De

volksbewegingen geven een overzicht van de verblijfsveranderingen van de bevolking. Per gemeente wordt weergegeven hoeveel personen vanuit het buitenland er zich vestigden. De gegevens zijn opgedeeld voor mannen en vrouwen en vermelden ook hoeveel personen de stad of de gemeente verlieten om zich te vestigen in het buitenland. De volkstellingen bieden een overzicht van de personen in elke gemeente geboren in het buitenland en delen deze op per afkomstland. Enkel steden en gemeenten met minstens 100 migranten zijn opgenomen.¹⁹

Wie onderzoek wil doen naar de problematiek van twintigste-eeuwse naoorlogse vluchtelingen en de zogenaamde *displaced persons*, kan gebruik maken van de archieven van de Belgische vertegenwoordiger van het **VN Hoge Commissariaat voor de Vluchtelingen**. Dit archief beslaat de periode 1944-1988 en wordt eveneens in het Algemeen Rijksarchief bewaard. Het archief bestaat uit individuele dossiers met aanvraagformulieren van kandidaat-vluchtelingen en documenten die toelaten het migratieparcours van de vluchtelingen te reconstrueren.²⁰

De reeds vermelde **bevolkingsregisters** blijven uiteraard een eersterangsbron voor de identificatie van personen. Speuren naar vreemdelingen in bevolkingsregisters kan tijdrovend zijn, maar is doorgaans vruchtbaar wanneer de gegevens worden gekoppeld aan andere archiefbronnen.

HET IMMIBEL-PROJECT

Dit artikel en de bijhorende cursussenreeks 'Hoe schrijf ik een historisch verantwoorde tekst? Vreemdelingendossiers als bron voor de lokale geschiedenis' kwam tot stand in een samenwerking tussen Heemkunde Vlaanderen en het Rijksarchief. Het Rijksarchief is een van de partners van het IMMIBEL-project, een samenwerking tussen het Rijksarchief, de Vrije Universiteit Brussel, Universiteit Antwerpen en de Université Libre de Bruxelles.

Het IMMIBEL-project beoogt de negentiende-eeuwse migratie naar België in kaart te brengen aan de hand van de vreemdelingendossiers. Het project wil de politieke, economische en culturele dimensies van de wisselwerking tussen

de vreemdelingen en de Belgische samenleving bloot leggen. Hiervoor spitst het zich toe op drie soorten migranten die in de bronnen aan bod komen: verdreven en ongewenste migranten en hun interactie met een repressief staatsbeleid, zeelieden die op Belgische schepen voeren en die werkzaam waren in een zeer internationaal georiënteerde arbeidsmarkt en ‘kenniswerkers’ zoals wetenschappers, technici, academici en ingenieurs die bijdroegen aan de verspreiding van nieuwe ideeën en technologieën in de aanloop naar de tweede industriële revolutie.

BESLUIT

In dit artikel werd dieper ingegaan op de vreemdelingendossiers van de Openbare Veiligheid als historische bron en de onderzoeksmogelijkheden die deze dossiers bieden voor lokaal onderzoek. De informatie besloten in de dossiers laat toe een unieke blik te werpen op het leven van migranten en groepen die doorgaans weinig of niet aanwezig zijn in klassieke bronnen. De geplande database die alle negentiende-eeuwse vreemdelingendossiers online doorzoekbaar zal maken, belooft bovendien een ware goudmijn te zijn voor iedereen met een interesse in de Belgische immigratiegeschiedenis.

Sarah Heynssens
Projectmedewerker IMMIBEL
Rijksarchief te Brussel

- 1 http://zoeken.felixarchief.be/zHome/Home.aspx?id_isad=322445
- 2 F. Strubbe, 'De archieven van de voormalige vreemdelingenpolitie en verwante bronnen', *Vlaamse stam*, 49 (2013)101-112, 104.
- 3 F. Caestecker, F. Strubbe en P.A. Tallier, 'De individuele vreemdelingendossiers afkomstig van de Openbare Veiligheid (*vreemdelingenpolitie*)1835-1943', *Zoekwijzer* 15 (Brussel 2009) 6.
- 4 Algemeen Rijksarchief Brussel, *Ministerie van Justitie. Openbare Veiligheid, Dienst Vreemdelingenpolitie, 1794-1914*, inv. nr. I 160, f° 218 Suppression d'anciennes archives & f° 219 conservation de certaines entre-elles.
- 5 Advies van de Commissie voor Bescherming van de Persoonlijke Levenssfeer n° 24/96 van 13 september 1996.
- 6 archives.generales@arch.be
- 7 F. Strubbe, 'De archieven van de voormalige vreemdelingenpolitie en verwante bronnen', *Vlaamse stam*, 49 (2013) 101-112, 105.
- 8 Deze microfiches kunnen geconsulteerd worden via de computers in de leeszalen van het Rijksarchief: http://search.arch.be/nl/zoeken-naar-archieven/zoekresultaat/ead/index/zoekterm/vreemdelingenpolitie/archiefbewaarplaats/BE-A0510/eaidid/BE-A0510_001555_006894_DUT.
- 9 Voor meer hierover zie www.immibel.arch.be
- 10 E. Put, *Het ministerie van justitie (1831-1988), Deel I:organisatiestructuur van de centrale administratie en de adviesorganen* (Brussel 1990) 30-31 en 80-91.
- 11 F. Caestecker en L. Luycks, Het individuele vreemdelingendossier: een uniek bron over migratie en migranten? In Tallier A. (red.), *Grensgevallen. De vreemdelingenadministratie in België. Akten van de studiedag gehouden op 26 maart 2009*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 15-18 (Miscellanea Archivistica Studia 190) p. 2-4.
- 12 Strubbe, 'De archieven van de voormalige vreemdelingenpolitie', 104.
- 13 Caestecker en Luycks, 'Het individuele vreemdelingendossier', 3.
- 14 Ibidem, 2.
- 15 www.arch.be Vervaeck S., *Inventaire des archives du Ministère de la Justice, Administration de la Sûreté Publique (Police des Etrangers). Dossiers généraux (Régime français-1914)* (Brussel 1968); Plisnier F., *Ministère de la Justice. Administration de la Sûreté publique (Police des Etrangers). Dossiers généraux: deuxième versement, 1930-1960 [1814-1986]* (Brussel 2008).
- 16 De archieven betreffende nationaliteitskeuze (1893-1910), nationaliteitsverlies (1935-1952) en vestigingsvergunningen (1830-1924) bestaan eveneens uit individuele dossiers die worden bewaard in het Algemeen Rijksarchief.
- 17 De archieven van de Rijksweldadigheidskolonies te Hoogstraten, Merksplas, Rekem en Wortel worden bewaard in het Rijksarchief Antwerpen-Beveren.
- 18 'De mouvement de la population et de l'Etat civil : een unieke bron voor historische demografie staat online', 11 april 2016. <http://arch.arch.be/index.php?l=nl&m=nieuws&r=alle-nieuwsberichten&a=2016-04-11-de-mouvement-de-la-population-et-de-l-etat-civil-eeen-unieke-bron-voor-historische-demografie-in-belgie-staat-online>
- 19 De volkstellingen werden in België elke 10 jaar gehouden en zijn gepubliceerd. De volkstellingen tijdens de negentiende eeuw gebeurden in 1846, 1856, 1866, 1880, 1890, 1900, 1910, 1920.
- 20 'Migratiegeschiedenis: 60.000 vluchtelingendossiers naar het Algemeen Rijksarchief', *Aanwinsten, Algemeen Rijksarchief*, 20 september 2016. <http://arch.arch.be/index.php?l=nl&m=nieuws&r=alle-nieuwsberichten&a=2016-09-20-migratiegeschiedenis-60.000-vluchtelingendossiers-naar-het-algemeen-rijksarchief>. Aangezien dit archief jonger is dan 100 jaar dient ook hier een gemotiveerd schrijven ingediend worden alvorens kan overgegaan worden tot consultatie.

BIBLIOGRAFIE

- 'De mouvement de la population et de l'Etat civil : een unieke bron voor historische demografie staat online', 11 april 2016. <http://arch.arch.be/index.php?l=nl&m=nieuws&r=alle-nieuwsberichten&a=2016-04-11-de-mouvement-de-la-population-et-de-l-etat-civil-eeen-unieke-bron-voor-historische-demografie-in-belgie-staat-online>
- 'Migratiegeschiedenis: 60.000 vluchtelingendossiers naar het Algemeen Rijksarchief', *Aanwinsten, Algemeen Rijksarchief*, 20 september 2016. <http://arch.arch.be/index.php?l=nl&m=nieuws&r=alle-nieuwsberichten&a=2016-09-20-migratiegeschiedenis-60.000-vluchtelingendossiers-naar-het-algemeen-rijksarchief>
- Caestecker F. en Luyckx L., 'Het individuele vreemdelingendossiers: een unieke bron over migratie en migranten?', in: Tallier P.-A. (red.), *Grensgevallen. De Vreemdelingenadministratie in België* (Brussel 2009) 15-28.
- Caestecker F., 'Belgisch immigratiebeheer: veranderende doelstellingen, resultaten en statistische presentaties (1861-2005)', in: Eggerickx T en Sanderson J.-P. (red.), *Histoire de la population de la Belgique et de ses territoires* (Louvain-la-Neuve 2010) 356-393.
- Caestecker F., *Alien policy in Belgium, 1840-1940. The creation of guest workers, refugees and illegal aliens* (Oxford 2000).
- Caestecker F., Strubbe F. en Tallier P.-A., *De individuele vreemdelingendossiers afkomstig van de Openbare Veiligheid (Vreemdelingenpolitie) (1835-1943)* (Brussel 2009).
- Nationaal Instituut voor de Statistiek, *Mouvements de la populations*, (Brussel div. jaren).
- Plisnier F., *Ministère de la Justice. Administration de la Sûreté publique (Police des Etrangers). Dossiers généraux: deuxième versement, 1930-1960 [1814-1986]* (Brussel 2008).
- Put E., *Het ministerie van justitie (1831-1988), Deel I: organisatiestructuur van de centrale administratie en de adviesorganen* (Brussel 1990).
- Strubbe F., 'De archieven van de voormalige vreemdelingenpolitie en verwante bronnen', *Vlaamse stam*, 49 (2013) 101-112.
- Vervaeck S., *Inventaire des archives du Ministère de la Justice, Administration de la Sûreté Publique (Police des Etrangers). Dossiers généraux (Régime français-1914)* (Brussel 1968).
- www.immibel.arch.be